

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. Корецького

ТКАЧЕНКО Анатолій Олександрович

УДК 347.734“1917/1921”(477)(043.5)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПЕРІОД ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПОШУКІВ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1917–1921 рр.**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2012

Робота виконана у відділі історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, професор

Усенко Ігор Борисович,

Інститут держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України,

завідувач відділу історико-правових досліджень.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент

Кириченко Володимир Євгенович,

Навчально-науковий інститут права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

професор кафедри фундаментальних юридичних дисциплін;

кандидат юридичних наук

Кротюк Володимир Леонідович,

Національний банк України, заступник Голови

Захист відбудеться 24 лютого 2012 р. о 14³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 23 січня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. І. Тараконич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зростання ролі права – одна з характерних закономірностей розвитку суспільства. У вітчизняній історії пошуки ефективних механізмів правового регулювання кредитно-банківських відносин стали об'єктивною необхідністю на етапі державотворення 1917–1921 рр. У цей період фактично вперше було здійснено спробу створити мережу українських банківських установ державної форми власності, що стало важливим елементом розбудови державності. Становлення банківського права вимагало формування значного масиву правових норм, їх узгодження між собою, що було зумовлено розширенням сфери правового регулювання.

Набутий історичний досвід у нинішніх умовах дає підстави для подальшого синтезу сучасного банківського права та вдосконалення механізму правового регулювання банківської діяльності. Утім значну частину історичних процесів розвитку банківського права досліджено ще недостатньо. Тому це дисертаційне дослідження покликане заповнити наявні прогалини, сприяти розумінню важливості синхронізації процесів розбудови державності та її кредитно-банківської системи. Актуальність теми дисертації посилюється також відсутністю відповідних досліджень у сучасній історико-правовій науці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною планової науково-дослідної роботи відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми становлення і розвитку українського права: наукознавчий аспект» (номер державної реєстрації 0114U007593).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розкриття закономірностей і з'ясування особливостей правового регулювання банківської діяльності в українських державах 1917–1921 рр.: Українській Народній Республіці (доби Української Центральної Ради), Українській Державі (Гетьманаті П. П. Скоропадського), Українській Народній Республіці (доби Директорії), Західноукраїнській Народній Республіці та Радянській Україні, які далі об'єднуються поняттям «досліджувані владні режими».

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

розробити поняттєво-термінологічний апарат дисертації через з'ясування й уточнення змісту й сутності комплексу понять і термінів, що характеризують правове регулювання банківської діяльності в період державотворчих процесів 1917–1921 рр. на території України;

проаналізувати розвиток історіографії проблеми;

зібрати, систематизувати й проаналізувати джерела дослідження;

з'ясувати передумови розвитку банківського законодавства, розкрити зв'язок права, політики та економіки на прикладі правового регулювання банківської діяльності в 1917–1921 рр.;

визначити загальне й особливе, спільне і відмінне у процесах становлення банківського права і його розвитку в умовах досліджуваних владних режимів,

виявити принципові відмінності в загальних підходах і методах вирішення проблем в умовах системних змін;

розкрити порядок формування, юридичні ознаки та зміст правових норм у сфері банківської діяльності, проблеми їх реалізації за різних владних режимів;

визначити об'єкти, суб'єкти і зміст правових відносин у сфері банківської діяльності в досліджуваній період;

з'ясувати можливості використання історичного досвіду для вдосконалення правового регулювання банківської діяльності на сучасному етапі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що склалися в процесі становлення, розвитку та функціонування банківських установ, формування банківського законодавства в конкретно-історичних умовах діяльності владних режимів 1917–1921 рр.

Предметом дослідження є правове регулювання банківської діяльності в період державотворчих процесів на території України в 1917–1921 рр.

Методи дослідження. Аналіз правового регулювання банківської діяльності в період державотворчих процесів на території України в 1917–1921 рр. порушує питання наукових підходів, принципів та методів дослідження, пов'язаних з правовими нормами та правовими відносинами в даній сфері. У дисертаційній роботі використані філософсько-світоглядні, загальні та спеціальні наукові методи. Основним методом дослідження є діалектичний метод пізнання. Для аналізу становлення і розвитку банківських установ застосовувалися загальнонаукові методи сходження від абстрактного до конкретного і навпаки. Як загальнонауковий метод використовувався системний підхід, за допомогою якого здійснювався аналіз передумов розвитку правового регулювання банківської діяльності.

У процесі дослідження було використано ряд спеціальних методів. Так, завдяки логіко-семантичному методу подальшого розвитку набув поняттєвий апарат. Проблемно-хронологічний метод дав можливість визначити основні напрями розвитку банківської діяльності в 1917–1921 рр. Важливими інструментами стали історико-правовий та історико-порівняльний методи під час аналізу законодавства про банки і банківську діяльність в умовах різних режимів влади. Використання зазначених методів дало змогу ґрунтовно проаналізувати формування правових норм та проблем їх реалізації, еволюцію правових відносин у процесі становлення і розвитку банківського законодавства України, сприяло висвітленню особливостей законотворчої діяльності.

Порівняльно-правовий метод використовувався під час аналізу законодавства про банки і банківську діяльність різних владних режимів. За допомогою системно-структурного та структурно-функціонального методів досліджені організаційна структура і правові засади функціонування банківських установ. Формально-юридичний метод застосовувався у процесі дослідження нормативно-правових актів, конкретно-пошуковий – при вивченні архівних і друківаних джерел. Аналіз нормативно-правової бази здійснювався

на основі принципів поєднання логічного та історичного дослідження, переходу від конкретного до абстрактного й навпаки.

Автор виходив із того, що теоретичне осмислення законів функціонування і розвитку держави і права перехідного періоду є методологічною проблемою. Докладно теоретико-методологічні основи правового регулювання банківської діяльності на території України в 1917–1921 рр. розглянуто в першому розділі дисертаційної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється тим, що вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне монографічне дослідження правового регулювання банківської діяльності в період 1917–1921 рр. Наукову новизну дисертації та особистий внесок здобувача характеризують передусім такі основні результати дослідження:

уперше:

запропоновано концептуальний підхід, згідно з яким правове регулювання банківської діяльності розглядається в контексті аналізу відповідних соціально-економічних і політичних чинників 1917–1921 рр.;

обґрунтовано, що становлення і розвиток банківської системи в досліджуваній період було важливим і необхідним елементом українського державотворення, що вплинуло на сутність і структуру банківського права;

встановлено, що в 1917–1918 рр. уперше в історії України законодавчо започатковано створення банківських установ державної форми власності, які мали забезпечити національні державні інтереси;

доведено, що правотворчість УНР (період УЦР та Директорії), Української Держави (період Гетьманату), ЗУНР у галузі українського банківського права мала метою визначення порядку створення і діяльності банківських установ, тоді як радянське законодавство спрямовувалося на згортання і ліквідацію банківської діяльності;

з'ясовано особливості формування, змісту і реалізації правових норм у сфері банківської діяльності за українських владних режимів 1917–1921 рр., доведено, що у сфері банківського права суб'єкти приймали рішення, які стосувалися лише окремих питань, комплексне і системне регулювання не забезпечувалось;

визначено правовідносини у сфері банківської діяльності, їх склад та зміст у період досліджуваних владних режимів, встановлено, зокрема, що об'єктами правовідносин був капітал банків, гроші, цінні папери, валюта, банківські метали, суб'єктами – громадяни, держава та її органи управління, громадські установи, центральні банківські заклади, акціонерні комерційні банки (далі – АКБ), а переважаючим видом правовідносин за функціями права були регулятивні;

на прикладі правотворення 1917–1921 рр. обґрунтовано пропозиції про використання історико-правового досвіду при вдосконаленні чинного законодавства про банки і банківську діяльність у частині формування норм, їх змісту та складу правовідносин, зокрема щодо посилення ролі громадських організацій у нормотворенні, вдосконалення структури правових норм, посилення відповідальності банківських установ у правовідносинах;

удосконалено:

поняття банківського законодавства, яке для досліджуваного періоду можна визначити як систему нормативних актів, приписи яких закріплювали і регулювали утворення, організацію та діяльність банківських установ, їхні відносини з юридичними і фізичними особами та порядок здійснення ними банківських операцій;

поняттєво-термінологічний апарат дослідження, зокрема відповідно до банківського законодавства досліджуваних владних режимів уточнено й конкретизовано такі поняття: «банк», «кредитна установа», «акціонерна компанія», «банківська діяльність», «націоналізація»;

набули подальшого розвитку:

положення, згідно з якими досліджувані владні режими надавали перевагу створенню банківських установ державної форми власності;

судження, що банківські правовідносини були одними з важливих суспільних відносин, про що свідчить значна кількість нормативних актів, прийнятих владними режимами;

теза, що в Українській Державі гетьмана П. П. Скоропадського формування джерел банківського права відбувалося значно активніше, ніж за інших владних режимів;

положення про кількісну перевагу в тогочасному банківському законодавстві уповноважувальних диспозитивних норм, за винятком Радянської України, коли в системі банківського права переважали регулятивні норми, реалізація яких в одному випадку припинила, а в іншому – заборонила правовідносини, що стосувалися банківської діяльності;

оцінка, згідно з якою діяльність суб'єктів банківського права врегульовувалася неоднозначно, нормативне забезпечення діяльності Українського державного банку (далі – УДБ) як центральної банківської установи здійснювалося недостатньо, тоді як нормативне забезпечення діяльності й Українського державного земельного банку (далі – УДЗБ) проводилося активніше, що було зумовлено актуальністю земельних відносин;

твердження про те, що становлення банківського права в Україні відбувалося за наявності прогалин і колізій у нормотворчій діяльності і недосконалості правозастосовної практики, банківське законодавство характеризувалося певною множинністю нормативних актів, які регулювали окремі аспекти банківської діяльності, за відсутності їх кодифікації;

висновок про незавершеність реформування банківської системи на території України в 1917–1921 рр. та аналіз причин впливу негативних чинників на розвиток банківської діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження сприятимуть подальшій науково-дослідній роботі з відповідної тематики. Матеріали й теоретичні положення дисертаційної роботи можуть бути використані в процесі підготовки навчально-методичної літератури, лекційних і семінарських занять з дисциплін «Історія держави і права України», «Історія України», «Банківське право», а також у практичній правотворчій роботі щодо вдосконалення банківського законодавства України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися і дістали схвалення на засіданнях відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Отримані у процесі дослідження фактологічні матеріали, узагальнення і висновки використані автором при написанні розділу брошури «Інвестування розвитку підприємств і кредити банків» (Суми : Собор, УАБС НБУ, 2005) та розділу навчального посібника «Правознавство» з грифом Міністерства освіти і науки України (Суми : Університетська книга, 2005).

Окремі висновки дослідження обговорювалися на наукових конференціях: «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (VII, VIII, IX, XI, XII, XIII Всеукраїнські науково-практичні конференції, м. Суми, листопад 2004–2009, жовтень 2008, 2010; тези опубліковані), Міжнародній науковій конференції в рамках II читань пам'яті академіка В. М. Корецького (м. Дніпропетровськ, лютий 2005; матеріали опубліковані), «Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти» (XIII історико-правова конференція, м. Чернівці, травень 2005; матеріали опубліковані), «Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання» (Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, грудень 2005; тези опубліковані), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (XII регіональна науково-практична конференція, м. Львів, лютий 2006; матеріали опубліковані), «Вітчизняна юридична наука спадщина і сучасність» (Міжнародна наукова конференція, м. Дніпропетровськ, квітень 2007; матеріали опубліковані), «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (II і V Міжнародні науково-практичні конференції, м. Суми, травень-червень 2007, травень 2010; тези опубліковані), «Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення» (Міжнародна науково-практична конференція, м. Суми, червень 2010; тези опубліковані).

Результати роботи використовуються під час проведення занять із курсів «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн» на юридичному факультеті ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». Матеріали дослідження були використані при проведенні семінару для керівників юридичних підрозділів НБУ на тему «Проблемні питання застосування законодавства під час здійснення банківського регулювання та нагляду валютного контролю» (жовтень 2007 р.). Відповідно до планів навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації спеціалістів територіальних управлінь НБУ в 2003–2011 рр. проблематика дослідження включена у програми підвищення кваліфікації слухачів за вісьмома спеціальностями.

Публікації. Основні положення, матеріали та висновки викладені у 26 публікаціях автора, в тому числі у 16 наукових статтях, 6 із них опубліковані у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено ВАК України, 10 тезах та повнотекстових матеріалах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел, а також додатків. **Обсяг основного тексту дисертації** становить 193 сторінки, списку використаних джерел – 33 сторінки (397 найменувань), додатків – 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами і плановими темами досліджень; визначено мету і завдання дисертації, її об'єкт і предмет, охарактеризовано методи дослідження; сформульовано наукову новизну одержаних результатів і їх практичне значення; наведено відомості про апробацію та публікацію основних положень дисертації, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Загальні питання наукового дослідження» складається з трьох підрозділів, присвячених загальним наукознавчим і методологічним аспектам дослідження.

У **підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми і джерельна база дослідження»** подається аналіз історіографічних та археографічних джерел, використаних під час написання дисертаційної роботи.

Аналіз стану наукової розробленості теми відповідно до традиції, яка склалася в історико-правових дослідженнях, здійснюється на основі проблемно-хронологічного підходу. Відповідно до нього в роботі розглядається історіографія проблеми і виокремлюються праці безпосередніх учасників подій. Зокрема, значна увага приділяється творам В. К. Винниченка, Д. І. Дорошенка, І. П. Мазепи, П. О. Христюка, М. Ю. Шаповала – відомих державних і політичних діячів, дотичних і до фінансово-банківської сфери. У своїх працях вони висловлювали власні міркування щодо ролі й місця фінансово-банківських інструментів у розбудові державності, ввели в науковий обіг вагому частину документальних матеріалів і дали перші концептуальні оцінки. Проте їхні погляди на кредитну тематику не мали системного характеру, свої думки щодо зазначеної теми вони висловлювали побіжно, без належного аналізу.

Кредитно-фінансова тематика становила предмет вивчення представників української діаспори. Зокрема, це праці П. Ю. Мірчука, І. І. Вітановича, К. С. Кононенка, Б. М. Мартоса та ін. Головну увагу представники української діаспори зосередили на аналізі фінансових правовідносин, меншою мірою досліджуючи банківські правовідносини, залишивши поза увагою сам процес законотворчої та правозастосовної діяльності у цій сфері.

Наступну групу праць становлять дослідження радянських науковців. Банківську тематику досліджували В. С. Алхімов, С. Я. Боровой, Л. В. Бричко, І. С. Гуревич, С. Є. Єгоров, М. Л. Коган, В. Ф. Кузьмін, Р. О. Халфіна та ін. У їхніх розвідках переважно розглядалися питання створення банківської системи, окремі напрями політики в банківській сфері, історії створення і правового статусу банківських установ, теоретико-методологічні проблеми та

окремі прикладні питання банківського права. Для цих робіт характерним було ігнорування законодавства і банківських правовідносин у 1917–1921 рр.

Сучасні дослідження представлені працями І. А. Безклубого, О. А. Вівчаренка, П. П. Гай-Нижника, Ж. О. Дзейко, А. Ю. Іванової, В. Є. Кириченка, В. Л. Кротюка, В. П. Нагребельного, К. Є. Науменка, О. П. Орлюк, Т. О. Подковенко, О. В. Прилуцького, О. П. Реєнта, О. С. Рубльова, В. О. Румянцева, О. О. Семчик, В. Ф. Солдатенка, Б. Й. Тищика, І. Б. Усенка, Л. К. Царьова, О. І. Ющика та ін. У працях науковців досліджуються чинники формування фінансово-кредитної системи, історія становлення вітчизняної банківської системи та створення центрального банку, його статус, функції, правові основи організації та діяльності. Водночас у сучасній історіографії питання правового регулювання банківської діяльності у 1917–1921 рр. ще не було предметом спеціального аналізу.

Дослідження правових норм і правових відносин у сфері банківської діяльності в 1917–1921 рр. потребувало використання комплексу відповідних історичних джерел. Серед них пріоритетними були періодичні, продовжувані та інші видання (офіційні й неофіційні), які містили зібрання текстів законів та офіційної інформації щодо банківського законодавства. Певний час діючим джерелом права залишався Звід законів Російської імперії, який регламентував діяльність кредитних установ. Для дослідження банківського законодавства періоду радянської влади важливим джерелом стали «Декрети Радянської влади», «Зібрання узаконень і розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету», «Зібрання узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України», «Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України і уповноважених РСФРР». У джерелах радянського періоду відображені системні зміни в банківському секторі, що зумовили ліквідацію цього виду діяльності.

Значну цінність для даного дослідження мають періодичні видання досліджуваного періоду. Це газети «Народна воля», «Нова Рада», «Робітнича газета», «Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки», «Вісти з Української Центральної ради», «Державний вісник», «Вісник ради народних міністрів Української Народної Республіки», «Вісник Української Народної Республіки», «Вісник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки», «Вісник державних законів і розпорядників Західної області Української Народної Республіки».

Важливим джерелом інформації є збірники публікацій документів і матеріалів «Українська Центральна рада», «Директорія. Рада народних міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920» та збірника «Західноукраїнська Народна Республіка, 1918–1923». У цих працях опубліковано закони, постанови, декларації, протоколи засідань і сесій УЦР, Ради народних міністрів УНР та Української Національної ради, які врегульовували зокрема й кредитно-банківські правовідносини.

Окрему групу джерел становлять архівні документи. Передусім це фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, наприклад: Українська Центральна Рада (ф. 115), Рада народних

міністрів Української Народної Республіки (ф. 1063), Рада міністрів Української Держави (ф. 1064), Канцелярія Директорії Української Народної Республіки (ф. 1429), Міністерство фінансів Української Народної Республіки (ф. 1434, ф. 1509), Міністерство фінансів Української Держави (ф. 2199), Державний земельний банк. Київ (ф. 4191), Всеукраїнська ліквідаційна комісія у справах колишніх ДЗБ (ф. 4200) та ін. Важливою виявилась інформація, що містилась у фондах державних архівів окремих областей.

У *підрозділі 1.2 «Теоретико-методологічні основи і поняттєво-термінологічний апарат дослідження»* характеризується методологічний інструментарій дисертації, який ґрунтується на науково-пізнавальному підході та традиційних вимогах. Методологічною основою дисертації стали основоположні наукові висновки щодо вивчення державно-правових явищ, історичні та сучасні уявлення про місце і роль фінансово-кредитних установ у державі. Формування методологічної бази забезпечив науково-пізнавальний, комплексний, інтегративний підхід, плюралізм наукових ідей, прагнення встановити істинність знання, толерантність. Робота над дослідженням потребувала низки підходів, до яких належать діалектичний, за допомогою якого процес розвитку кредитних правовідносин досліджувався у різноманітності його форм; матеріалістичний у розумінні втілення норм банківського права і правовідносин у матеріальну форму; системний, за допомогою якого банківська діяльність досліджувалась у контексті державотворення; аксіологічний, який сприяв узагальненим уявленням про об'єкти дослідження, допоміг розкрити економіко-правові цінності людського буття; інституціональний, що дав можливість розглядати в єдності суб'єктів кредитних правовідносин.

Важливими є принципи історизму, об'єктивності, системності та верифікації. Для даного дослідження актуальним є поєднання історичних і юридичних методів. Інтерпретаційно-правовий метод знайшов матеріалізацію в когнітивних інтерпретаціях юридичних джерел. Формально-юридичний метод був провідним під час аналізу нормативної бази та застосування прийомів тлумачення, класифікації й систематизації норм права. Вагоме значення для дослідження мали історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний та історико-системний, герменевтичний, порівняльний, наративний, описовий (дескриптивний) методи. Затребуваними також виявилися способи з'ясування (тлумачення) норм банківського права, своєрідні прийоми узагальнення юридичної практики, техніко-юридичний метод. Особливе значення для дослідження мали загальнотеоретичні положення про правове регулювання, правові норми і правові відносини.

З'ясовано особливості банківської юридичної термінології, уточнено зміст понять і термінів, використаних у дисертації. Структура поняттєво-термінологічного апарату складається з понять та термінів, що характеризують джерела права, загальні джерелознавчі поняття, правотворчий процес і юридичну техніку. Відповідно до банківського законодавства досліджуваних владних режимів уточнено й конкретизовано такі поняття: «банк», «кредитна установа», «акціонерна компанія», «банківська діяльність» тощо.

У підрозділі 1.3 «Соціальні, економічні і політичні передумови розвитку банківської діяльності на території України в 1917–1921 рр.» аналізуються чинники, які зумовлювали зміст правового регулювання та його вплив на суспільні відносини у банківській сфері. До соціальних передумов віднесено особливості соціальної структури суспільства в умовах радикальних змін, нові підходи до формування соціальної політики, соціальні інтереси в умовах неоднозначного ставлення до банківської діяльності, необхідність розв'язання соціальних конфліктів, втручання в діяльність банківських установ. Наступна група чинників була викликана критичним станом фінансів, інфляцією, затребуваністю банківського капіталу, потребою забезпечення готівковими коштами, що стало наслідком утворення центральної банківської установи держави. До третьої групи чинників слід віднести формування на нових принципах влади, перманентну політичну кризу, нові принципи політики, ідеології, політичне протистояння, необхідність інтегративних процесів у режимі національної державності та визначення місця і ролі в ньому банків, ставлення до банківської тематики різних державно-політичних режимів та їх намагання підпорядкувати банківські установи.

Розділ 2 «Правові норми у сфері банківської діяльності: їх формування, зміст і реалізація за українських владних режимів 1917–1921 рр.» складається з п'яти підрозділів, присвячених аналізу формування, змісту і реалізації правових норм у сфері банківської діяльності.

У підрозділі 2.1 «Доба Української Центральної Ради» розкривається процес формування норм банківського права у відповідний період. За доби УЦР було започатковано процес створення банківських установ державної форми власності та формування відповідного масиву правових норм. У документах переважають правонаділяючі, зобов'язуючі та імперативні норми, що було зумовлено необхідністю чіткого визначення прав і обов'язків учасників правовідносин, їх компетенції. Охоронні норми трапляються рідко, що є негативним явищем, оскільки для врегулювання суспільних відносин в умовах нестабільної ситуації недостатньо лише встановити права та обов'язки їх учасників, а треба було передбачити гарантії їх здійснення та забезпечити відповідний порядок урегулювання в разі порушення приписів регулятивних норм. У структурі банківського законодавства переважали підзаконні акти. До юридичних ознак правових норм належить віднести те, що виходили вони від держави, що правда, не завжди санкціонувалися нею. Формування норм здійснювалося за окремими напрямками діяльності без деталізації щодо врегулювання всіх сторін кредитно-банківських відносин. Значній частині нормативних приписів була властива декларативність, спостерігалася наявність колізій та прогалин. Окремі норми запозичувалися з текстів нормативних актів попереднього періоду. Друкувалися нормативно-правові документи в офіційних виданнях. Загалом нормативна база банківського права, яку містило законодавство УЦР, репрезентована незначною кількістю норм, зміст яких визначав статус окремих банківських установ та їх підрозділів, засади окремих сторін банківської діяльності, відносини банківських установ з іншими суб'єктами кредитних правовідносин.

У період УЦР реалізації підлягали загальні установлення, що стосувалися банків. До таких належали створення центральних банківських установ держави, встановлення правового статусу і компетенції УДБ і УДЗБ як суб'єктів права. Значна кількість норм була проголошена, однак не реалізована чи реалізована частково. УЦР розпочала здійснювати законодавство щодо банків з грудня 1917 р., але часу на його реалізацію виявилось обмаль.

У *підрозділі 2.2 «Гетьманат П. П. Скоропадського»* встановлено, що в Українській Державі формування норм банківського права відбувалось активніше, якіснішою була і змістовна сторона справи. Цей період – найуспішніший щодо прийняття нормативно-правових актів. Збільшилася кількість імперативних норм, що було зумовлено необхідністю чіткого врегулювання суспільних відносин у кредитно-банківській сфері, здійснювалось їх упорядкування в умовах нестабільної економічної та політичної ситуації. Кількісна перевага зобов'язуючих норм означала надмірну централізацію. За ними йшли правонаділяючі норми, які стосувалися визначення прав учасників правовідносин. Регулятивні норми переважали кількість норм охоронних. Зміст норм охоплював порядок відкриття банків, затвердження їх статутних документів, діяльність банків щодо забезпечення платіжними засобами, здійснення операцій з валютою та цінними паперами, кредитних операцій, окремі сторони діяльності окремих банківських установ, правила ведення рахівництва, звітності тощо.

У період Гетьманату відбулася реалізація окремих норм, які формувалися ще в період УЦР. До таких слід віднести норми, що регулювали порядок відкриття і діяльність УДБ і УДЗБ. Здійснювалися ліквідація дореволюційних кредитно-банківських інституцій, реалізація виплат за білетами Державної скарбниці, забезпечення розмінних марок, випуск в обіг українських кредитних білетів, купівлі та продажу іноземних грошових знаків тощо. Також було започатковано випуск нових акцій, виплачувалися проценти пред'явникам заставних листів. УДЗБ почав видавати позички та іменні зобов'язання. Земельні банки дістали право на реалізацію норм, що врегульовували надання особливих позик.

У *підрозділі 2.3 «Правління Директорії УНР»* розкривається процес формування правових норм, на який негативно впливали відсутність чіткої програми державного будівництва та визначення місця банківських установ у ньому. Закони приймалися лише в разі потреби «швидкого реагування» на конкретні обставини. Звідси й відсутність власних кодифікованих актів у галузі банківського законодавства. Загалом кількість прийнятих нормативно-правових актів була незначною. На формування правових норм негативно вплинула відсутність чіткої процедури підготовки й прийняття законопроектів. Багато з них містили лише загальні принципи. Бракувало послідовності, чіткої політичної програми. Було взято курс на радикальні перетворення, які обмежували фінансистів, що не сприяло стабілізації суспільства. Директорія УНР намагалася врегулювати лише окремі сторони банківської діяльності, тому у її законодавстві затребуваними виявилися лише окремі банківські інструменти, а її нормотворча діяльність щодо банків не мала системного

характеру. До позитивних сторін діяльності Директорії УНР слід віднести реалізацію норм, що врегульовували грошову емісію, яка здійснювалась у законодавчому порядку, намагання врегулювати обмінний курс, здійснення операцій з окремими валютами, цінними паперами тощо.

У *підрозділі 2.4. «Західноукраїнська Народна Республіка»* студіюються особливості процесу формування банківського законодавства на території ЗУНР. Однією із них було негативне ставлення до банківської діяльності провідних політичних партій. Секретаріат фінансів, який мав опікуватись діяльністю банків, перебував у процесі становлення. Не вистачало спеціалістів. Дедалі більше загострювалася фінансова криза. За таких умов приймалися окремі законодавчі чи розпорядчі рішення, які врегульовували певні сторони фінансово-кредитних відносин.

На території ЗУНР норми права врегульовували грошово-кредитні відносини, визначали загальні правила діяльності банків, окремі сторони їх функціонування. Докладніше регулювалася діяльність банківських установ. Їх установчі документи містили норми, які визначали порядок відкриття банків, мету їх діяльності, порядок набуття капіталів, функціонування органів управління, порядок звітності тощо. Законодавець не використовував можливості деталізувати окремі випадки та наповнювати норми гіпотезами для більшого регулювання окремих процесів у банківській сфері. Законодавча техніка формування норм складалася через урегулювання нагальних питань поточного (конкретного) моменту. Не завжди вчасно вносилися необхідні корективи в нормативно-правові розпорядження, усувалися неясності, суперечності. Під час реалізації норм права не вдавалися до додаткових дій.

У *підрозділі 2.5 «Радянська Україна»* аргументується думка, що органи радянської влади створювали динамічніший механізм і втілювали радикальніші підходи щодо діяльності банків. Формування норм було спрямоване на здійснення політики націоналізації, монополізації і централізації банківської справи. Банківське законодавство мало директивний характер. Поширеним способом було застосування оперативних норм, що вводили в дію нові нормативно-правові акти та скасовували старі норми. В УСРР було реалізовано докорінну зміну нормативної бази, яка стосувалася банківських установ. Зміст норм заперечував банківську діяльність, установлював порядок націоналізації банків, згорання і ліквідацію банківських операцій, передусім кредитування, ліквідацію АКБ, створення єдиного банку, що забезпечував потреби держави.

Розділ 3 «Правові відносини у сфері банківської діяльності» складається з трьох підрозділів, у яких аналізуються правові відносини у сфері банківської діяльності.

У *підрозділі 3.1 «Об'єкт правових відносин»* досліджується нормативно-правова база на предмет визначення параметрів об'єктів, з приводу яких встановлювалися конкретні фінансово-кредитні правовідносини, і той напрям, у якому здійснювалася правова діяльність його учасників. Відповідно до них як торгова банківська діяльність, так і промислова належали до категорії підприємницької. Основною її ознакою був рух капіталу з метою його збільшення. Вона включала систему кредитування потреб виробництва і

торгового обміну, здійснення грошового і вексельного обігу, регулювання курсу грошей тощо. Банківські відносини мали спільну економічну основу з цивільними правовідносинами, пов'язану з їх грошовим характером.

Об'єктом банківських правовідносин були грошові кошти, які використовувалися для отримання позик, кредитів, депозитів, здійснення операцій з банківськими металами, з приводу яких міг виникнути інтерес уповноваженого суб'єкта. Білети і знаки Державної скарбниці, державні кредитні білети, номіновані в карбованцях і гривнях, та розмінні марки (шаги), які були об'єктом банківських правовідносин, характеризувалися достатньою мірою мінливості, що зумовлювалося здійсненням емісії кредитних білетів, номінованих спочатку в карбованцях, а згодом і у гривнях. Грошові кошти використовувалися також як валюта. Діяльність комерційних банків зводилася в основному до обміну валют, оскільки воєнні дії та часта зміна урядів не спонукали до надто активної кредитної діяльності.

У досліджуваній період утворювалися нові види об'єктів, якими стали білети Державної скарбниці. Окремі види об'єктів спершу обмежувались, а згодом виключались зі сфери правовідносин, що відбувалося через припинення існування чужоземних грошових знаків, вилучення їх з обігу, обміну на українські гроші. Посилювалися позиції інших видів об'єктів завдяки збільшенню кількості номіналів, обсягів емісії українських грошей.

У *підрозділі 3.2. «Суб'єкти правових відносин»* встановлено, що до суб'єктів банківського права належали громадяни, державні й недержавні організації, держава загалом. Суттєвою особливістю процесу було те, що становлення та діяльність банків відбувалися в умовах державотворення. Банки створювалися для виконання різноманітних функцій у сфері фінансово-кредитної діяльності. Як суб'єктів права їх можна поділити на групи: органи держави, які найчастіше були суб'єктами банківських правовідносин, виконували функції управління в банківській сфері й мали владні повноваження; установи, що займалися банківською діяльністю, не пов'язаною з владними повноваженнями, до яких належав УДБ, що наділявся комплексом прав і обов'язків для виконання своїх функцій; банки, які займалися банківською діяльністю і функціонували на праві господарського ведення. Суб'єктами банківського права були індивіди й організації, які на підставі юридичних норм могли бути учасниками банківських правовідносин.

У *підрозділі 3.3 «Зміст правових відносин»* розкрито норми банківського права, що визначали суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників, закріплювали правове положення суб'єктів правовідносин. Банківські правовідносини за змістом регулювання можна класифікувати на такі, що виникали у сфері регулювання організації банківської системи, операційної діяльності банків, побудови їх внутрішньої організаційної структури та банківської системи загалом. Правовідносини за змістом регулювання виникали у сфері побудови організаційної структури банків, яка складалася із органів управління, порядку їх формування, компетенції та характеру взаємовідносин. Суть правових відносин у банківській сфері суттєво змінилася за радянських часів. Створювалися надзвичайні органи, які здійснили ліквідацію банківських

установ. За змістом регулювання банківські правовідносини виникали у сфері операційної діяльності банків. Їх операції розділялися на активні й пасивні. До пасивних операцій, завдяки яким банк здобував капітал, належали внески, емісійна операція, позика, до активних – дисконт, поземельний кредит, відкриття кредиту. Окрім зазначених, банки, за дорученням клієнтів, погашали їхні зобов'язання, продавали або купували цінні папери, брали на зберігання цінності, здавали в оренду скриньки.

Матеріалами дослідження встановлено, що в банківських правовідносинах важливу роль відігравав банківський договір, який визначав права та обов'язки сторін. Повноваження банків визначались їх місцем у банківській системі, функціями, підпорядкованістю тощо. Державно-політичні режими намагалися вирішити низку завдань, пов'язаних з підпорядкуванням, визначенням статусу, формулюванням прав і обов'язків банків. Здійснювалися спроби надання нових повноважень банкам та їх адаптації до потреб державотворення.

У **висновках** дисертації сформульовані теоретичні узагальнення й наведені найважливіші результати щодо розв'язання наукового завдання правового регулювання банківської діяльності в 1917–1921 рр. Історико-правовий аналіз проблеми забезпечує системне бачення розвитку банківської діяльності у досліджуваній період і дає можливість зробити такі висновки:

1. Докладне вивчення історіографії теми наукової роботи дає змогу оцінити ступінь розроблення теми як недостатній. Водночас наявних історичних джерел цілком достатньо для здійснення об'єктивного і всебічного дослідження правового регулювання банківської діяльності на теренах України у 1917–1921 рр.

2. Досліджуваним владним режимам загалом були притаманні власні джерела банківського законодавства, виникнення якого зумовлювалось соціально-економічними та політико-юридичними умовами розвитку, проте характеризувалось воно безсистемністю, відсутністю належної деталізації банківських правовідносин, наявністю колізій та прогалин.

3. Розгляд зв'язку економіки, політики і права дав можливість визначити оптимальний варіант їх взаємозв'язку і змусив звернути увагу на низку особливих обставин, що порушували взаємодію права, політики й економіки та паралізували діяльність банків. Системна криза гальмувала розвиток банківської діяльності. Значний вплив мали політичні мотиви, боротьба між ідеологіями консерватизму, демократизму, соціалізму, націоналізму та радикалізму. Від їх конфігурації залежала стратегія розвитку держави і банків.

4. На підставі історико-порівняльного аналізу банківської діяльності в умовах різних державних режимів зроблено висновок про становлення банківського права в умовах державотворення. За всіх державно-політичних режимів, за винятком УСРР, банківські установи фактично були атрибутами державності. Часта зміна режимів не сприяла правонаступності і подальшому вдосконаленню банківської діяльності, оскільки наступний режим намагався пристосувати існуючу систему для розв'язання нагальних проблем, а не довгострокових завдань. Тому формування елементів банківського права

здійснювалося безсистемно, за відсутності загальної концепції, спонтанно й залежно від обставин. Темпи розвитку права щодо банківської діяльності були уповільнені через невирішеність політичних процесів та економічну кризу.

5. Банківська система України у 1917–1921 рр. складалась із державних кредитних установ і акціонерних банків. В умовах державотворення створювалися банківські установи державної форми власності. Уперше в історії України в період УЦР було започатковано створення вітчизняних банківських установ ще до проголошення самої державності. Здійснювалися спроби реформування акціонерних і спеціалізованих банків у державні. Водночас відсутній був рівневий принцип становлення банківської системи. Верхній рівень, який зазвичай представляється центральним банком, не сформувався, оскільки в законодавстві не були повністю зафіксовані контрольні й наглядові функції УДБ. Не визначено було й інші рівні. Проте подальша структуризація банківської системи могла привести до формування дворівневої системи. Створення банківської системи відбувалося через реорганізацію банківських установ Росії. Окремі з них, такі як УДЗБ, створювалися для реалізації політики уряду. Як на позитивний досвід можна звернути увагу на створення спеціалізованих банків меліоративного кредиту. Заслуговує на увагу досвід створення банків у формі акціонерних товариств за безпосередньої участі інших банківських установ. Особливої уваги заслуговує досвід створення земельних банків, які могли стати важливим кредитно-фінансовим механізмом у проведенні земельної реформи. Не дістав правової підтримки розвиток сільських банків, діяльність яких могла мати широке застосування в умовах земельної реформи. У досліджуваній період організаційно-правові заходи щодо банків передбачали їх реорганізацію, ліквідацію, суттєве скорочення їх мережі. Сучасний етап розвитку держави не знімає з порядку денного зазначених проблем, вимагаючи пошуку шляхів ефективнішого їх розв'язання.

6. Створення нових банківських установ відбувалося на підставі законодавчих актів. Успішніше зазначений процес розвивався у період Гетьманату. Нормативне забезпечення діяльності УДБ як центральної банківської установи держави формувалося недостатньо повно. Формування норм банківського права УДЗБ здійснювалося значно активніше, що, очевидно, було зумовлено актуальністю земельної тематики. Значна кількість документів у 1917–1921 рр. не мала нормативного характеру, тому ефективність правового регулювання була незначною. Законодавці не мали відповідного досвіду, чим пояснюється недосконалість розроблених законів. Не було координації та взаємодії з іншими галузями права й нормативно-правовими актами. Нерозв'язаним залишалося питання щодо забезпечення гарантій їх реалізації.

7. У банківських установах державної форми власності формувалися органи управління, які підпорядковувалися урядовим установам. Посилили свою роль громадські організації щодо вдосконалення діяльності органів управління. Їх взаємодія з банківськими установами демократизувала систему органів управління в них. Спроби протиправного втручання в діяльність органів управління намагалися врегулювати в законодавчому порядку. Шкідливі наслідки мала відсутність системного підходу і брак кадрів, які

поєднували б адміністративний досвід з усвідомленням державотворчих завдань.

8. Процес формування банківської системи в Україні у 1917–1921 рр. залишився незавершеним. Кредитно-банківська система так і не встигла структуруватись. Унаслідок коротких строків існування державно-політичних режимів не відбувалося вдосконалення правової бази, про що свідчить відсутність єдиного закону про банківську діяльність та наявність значної кількості законодавчих актів, що регламентували створення окремих кредитних установ. Не всі уряди приділяли належну увагу діяльності банків. Недостатнім був вплив державної влади на роботу банків, зокрема уряди не здійснювали заходів щодо мінімізації ризиків у банківській сфері тощо.

9. Значна кількість нормативно-правових актів не діяли у зв'язку зі зміною влади та складною політичною і воєнною ситуацією в Україні. Регульовані нормами права відносини мали тимчасовий характер. Негативним було ідеологічне забарвлення процесів, що стосувалися банків. Окрім Української Держави, політичні сили були прихильниками соціалістичної ідеї, яка в тогочасній інтерпретації не передбачала банківської діяльності.

10. У банківських установах державної форми власності зміст норм щодо їх створення, діяльності органів управління, правил звітності був більш деталізований. Зміст норм, які врегульовували діяльність банківських установ на території західноукраїнських земель, був демократичніший і ліберальніший. В Українській Державі виконання норм права було більш результативним. В умовах динамічних соціально-економічних і політичних процесів, коротких термінів існування державно-політичних режимів реалізація норм права не набула сталих, стабільних ознак. Система банківських правовідносин у досліджуваній період не набула належного подальшого розвитку. Тому в законодавстві не відбувалося збільшення частки диспозитивних норм, значного збагачення правових форм відносин між банками і громадянами. Відсутність зростання сфери обслуговування також не створювала сприятливих умов для розвитку банківських правовідносин.

11. Об'єкт правовідносин становили матеріальні цінності – капітал, гроші, цінні папери, валюта, банківські метали, тимчасові свідоцтва, іменні зобов'язання, акції, заставні листи, земля. Перелік основних об'єктів правовідносин вказує на його комплексний характер. Проте в різні періоди перелік об'єктів був різним: УЦР і Директорія виключали з їх складу всі, за винятком грошей, період Гетьманату був найбільш представлений у видовому відношенні, а в УСРР усі вони були ліквідовані.

12. Учасниками правовідносин були суб'єкти права, до яких слід віднести громадян, державу, організації, акціонерні комерційні банки, міські громадські банки, земельні банки, кредитні товариства. Виникали нові суб'єкти правових відносин – Українбанк, Союзбанки, УДБ, УДЗБ, Південний комерційний банк, Південноцентральний банк. На території ЗУНР суб'єктами банківського права були Промисловий банк у Львові, Галицький народний банк, Галицький акціонерний іпотечний банк, Земельний іпотечний банк, Центробанк, Акціонерне товариство «Підкарпатський банк у м. Ужгород», Акціонерне

товариство «Російський народний банк у м. Ужгород». Із встановленням радянської влади суб'єкти банківських правовідносин втратили правосуб'єктність. Радянська держава ліквідовувала такі інститути права у банківській сфері, як приватна власність, капітал, грошові заощадження, цінні папери тощо. Фактично у 1920 р. проводилась ліквідація та реорганізація кредитно-фінансових установ, що свідчить про системну ліквідацію банківської діяльності як безпрецедентне явище у світовій історії.

13. Історія розвитку банківської діяльності в 1917–1921 рр. містить повчальний досвід відкриття чи закриття банків, їх реорганізації чи реструктуризації, пошуки оптимальних моделей організаційно-правових форм банківської діяльності, що набуває безпосередньо прикладного значення на сучасному етапі. Досвід свідчить, що дворівнева система з високим ступенем самостійності комерційних банків була і є оптимальною. Сучасний етап розвитку актуалізував проблему створення ефективних механізмів правового регулювання банківської діяльності, посилення громадського контролю за діяльністю банків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ткаченко А. О. Історико-правове дослідження банківської діяльності за часів Української Центральної Ради / А. О. Ткаченко // Держава і право : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Т. 1. – С. 235–240. – (Спецвипуск : Юридичні і політичні науки).
2. Ткаченко А. О. Правове регулювання банківської діяльності Українською Центральною Радою / А. О. Ткаченко // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 3. – С. 18–24.
3. Ткаченко А. О. Становлення банківської системи як фактор державотворення: історико-правовий аспект (1917–1920 рр.) / А. О. Ткаченко // Держава і право: зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 285–290. – (Спецвипуск : Юридичні і політичні науки).
4. Ткаченко А. О. Політичні чинники розвитку механізму правового регулювання банківської діяльності 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 42–45.
5. Ткаченко А. О. Український державний банк в умовах революції 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Правова держава ; вип. 22. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 119–125.
6. Ткаченко А. О. Формування правових норм у сфері банківської діяльності за часів Української Центральної Ради / А. О. Ткаченко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1 (4). – С. 13–18.
7. Ткаченко А. О. Історичний досвід державно-правового регулювання діяльності банків у аграрній сфері / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. ; т. 7. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2003. – С. 312–319.

8. Ткаченко А. О. Проблеми ліквідації та реорганізації банківських установ радянськими органами влади у 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. ; т. 10. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2004. – С. 377–385.
9. Ткаченко А. О. Зібрання узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України як джерело до вивчення правового регулювання банківської діяльності у 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Сумський історико-архівний журнал : зб. наук. пр. ; вип. 1. – Суми : Вид-во СумДУ, 2005. – С. 62–65.
10. Ткаченко А. О. Націоналізація банківських установ як історико-правова проблема (на прикладі України у 1917–1920 рр.) / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. ; т. 15. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 35–43.
11. Ткаченко А. О. Становлення національного банківського права у період державотворення в Україні (1917–1920 рр.) / Ткаченко А. О. // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1 (1). – С. 3–8.
12. Ткаченко А. О. Правове регулювання реорганізації і ліквідації банківських установ у період державотворення в Україні (1917–1920 рр.) / А. О. Ткаченко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1 (2). – С. 3–9.
13. Ткаченко А. О. Механізм розробки і прийняття правових актів щодо банків і банківської діяльності Українською Центральною Радою / А. О. Ткаченко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1 (3). – С. 3–8.
14. Ткаченко А. О. Історичний досвід діяльності банків в економічній сфері та їх правового регулювання / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : VII Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2004 р. : зб. тез доп. – Суми : УАБС, 2004. – С. 67–68.
15. Ткаченко А. О. Становлення фінансово-банківської системи як фактор національної безпеки: історико-правовий аспект (1917–1918 рр.) / А. О. Ткаченко // Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання : Міжнар. наук.-практ. конф, 7–8 груд. 2005 р., м. Київ : зб. наук. пр. – К. : Нац. акад. управління – Центр перспективних соц. досліджень, 2005. – С. 26–30.
16. Ткаченко А. О. Правове регулювання націоналізації банківських установ в Україні у 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 10–11 листоп. 2005 р. : зб. тез доп. – Суми : УАБС НБУ, 2005. – С. 87–88.
17. Ткаченко А. О. Зв'язок права, політики і економіки на прикладі правового регулювання банківської діяльності 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти : XIII істор.-прав. конф., 20–22 трав. 2005 р., м. Чернівці : матеріали доп. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 365–370.
18. Ткаченко А. О. Формування фінансово-кредитної системи як фактор державотворення (на прикладі Української Центральної Ради / А. О. Ткаченко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в

- Україні : XII регіональної наук.-практ. конф., 9–10 лют. 2006 р. : матеріали доп. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 104–106.
- 19.Ткаченко А. О. Економічні чинники розвитку механізму правового регулювання банківської діяльності у 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : IX Всеукр. наук.-практ. конф., 9–10 листоп. 2006 р. : зб. тез доп. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 51–53.
  - 20.Ткаченко А. О. Конкурентні чинники розвитку механізму правового регулювання банківської діяльності у 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : II Міжнар. наук.-практ. конф., 31 трав.–1 черв. 2007 р. : зб. тез доп. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 122–124.
  - 21.Ткаченко А. О. Правове регулювання становлення центральних банківських установ в Україні у період державотворчих пошуків (1917–1918 рр.) / А. О. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : XI Всеукр. наук.-практ. конф., 30–31 жовт. 2008 р. : зб. тез доп. : у 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – Т. 1. – С. 11–13.
  - 22.Ткаченко А. О. Правовий статус центрального банку (1860–1920 рр.) // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : V Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 трав. 2010 р. : зб. тез доп. : у 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Т. 2. – С. 166–168.
  - 23.Ткаченко А. О. Історичний досвід правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи / А. О. Ткаченко // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення : Міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 черв. 2010 р. : зб. тез доп. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 88–93.
  - 24.Ткаченко А. О. Правове регулювання банківської діяльності на території Західноукраїнської Народної Республіки / А. О. Ткаченко // Наукова спадщина професора В. С. Кульчицького (1919–2009) і сучасність : XXIV Міжнар. істор.-прав. конф., 28 квіт.–1 трав. 2011 р., м. Львів : матеріали конф. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 318–323.
  - 25.Ткаченко А. О. Правове регулювання діяльності центральної банківської установи в Україні у 1917–1920 рр. / А. О. Ткаченко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : VI Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 трав. 2011 р. : зб. тез доп. : у 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Т. 2. – С. 150–152.
  - 26.Ткаченко А. О. Актуальні проблеми правового регулювання кредитно-банківських відносин в Україні у 1917–1918 рр. / А. О. Ткаченко // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин : II Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 черв. 2011 р. : тези доп. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – С. 66–69.

Ткаченко А. О. Правове регулювання банківської діяльності в період державотворчих пошуків на території України у 1917–1921 рр. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2012.

У дисертаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретико-прикладних проблем правового регулювання банківської діяльності на території України у 1917–1921 рр. У роботі здійснена спроба осмислення законів розвитку держави і права перехідного періоду як методологічної проблеми, банківського законодавства, формування норм права, моделі регулювання правовідносин в банківській сфері у 1917–1921 рр. Особлива увага приділяється аналізу передумов, зв'язку економіки, політики і права, законодавчій діяльності урядів, правових рішень, що започаткували створення банківських установ в Україні в умовах державотворення. Досліджується механізм формування правових норм у сфері банківської діяльності, правові відносини та акти реалізації прав і обов'язків як складові елементи механізму правового регулювання діяльності банків.

Ключові слова: нормативно-правова діяльність, кредитно-фінансова система, правові норми, правові відносини, об'єкти, суб'єкти, зміст банківського права, центральна банківська установа, Український державний банк, Український державний земельний банк, націоналізація, ліквідація банків.

Ткаченко А. А. Правовое регулирование банковской деятельности в период государственно-созидательных поисков на территории Украины в 1917–1921 гг. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины. – Киев, 2012.

В диссертационной работе осуществлено комплексное исследование теоретико-прикладных проблем правового регулирования банковской деятельности на территории Украины в 1917–1921 гг. В работе раскрыты закономерности и выяснены особенности правового регулирования деятельности банков в украинских государствах в период с 1917 г. по 1921 г.: Украинской Народной Республики (Украинской Центральной Рады), Украинского Государства (Гетманата П. П. Скоропадского), Украинской Народной Республики (Директории), Западноукраинской Народной Республики и Советской Украины.

В исследовании предпринята попытка осмысления законов развития государства и права переходного периода как методологической проблемы, банковского законодательства, регулирования правоотношений в банковской сфере в 1917–1921 гг. В исследовании предложен концептуальный подход, согласно которому правовая регуляция банковской деятельности

рассматривается в контексте анализа социально-экономических и политических факторов развития правового регулирования банковской деятельности. Аргументируется идея относительно того, что становление банковских учреждений в исследуемый период было важным и необходимым элементом создания украинского государства. В 1917–1918 гг. впервые в истории Украины было законодательно положено начало создания банковских учреждений государственной формы собственности, которые должны были обеспечить национальные государственные интересы. Доказано, что правотворчество УНР (период УЦР и Директории), Украинского Государства (период Гетманата), ЗУНР определяло порядок создания и деятельности банковских учреждений на территории Украины, тогда как советское законодательство было направлено на свертывание и ликвидацию банковской деятельности.

Исследуется механизм формирования правовых норм в сфере банковской деятельности, правовые отношения и акты реализации прав и обязанностей. Определено общее и особенное в общей характеристике и структуре правоотношений в сфере банковской деятельности при каждом из исследуемых властных режимов.

Ключевые слова: нормативно-правовая деятельность, кредитно-финансовая система, правовые нормы, правовые отношения, объекты, субъекты, содержание банковского права, центральное банковское учреждение, Украинский государственный банк, Украинский государственный земельный банк, национализация, ликвидация банков.

Tkachenko A. O. Legal Regulation of Banking During the State Formation Process in Ukraine (1917–1921). – On rights for a manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Science (Law) on the speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2012.

Dissertation is devoted to the complex research of legal regulation of banking theoretical and applied problems of Ukraine in 1917–1921. The attempt of comprehending the principles of state and law development as a methodological problem in the transition period is made. Banking legislation, the formation of the rules of law, a model of legal regulation in the banking sector in 1917–1921 are thoroughly studied by the author. The special attention is paid to the analysis of preconditions, the connections between economics, politics and law, the legislative activity of governments and legal decisions, which led to the creation of banks in Ukraine in the state formation period. The research of the mechanism of forming rules of banking law, legal relations and acts of rights and duties realization as an element of the mechanism of banking regulation is carried out.

Key words: normative legal activity, financial system, rules of law, legal relations, object of banking law, subject of banking law, content of notion of banking law, central bank, Ukrainian National Bank, Ukrainian National Land-Bank, nationalization, bank liquidation.

Підписано до друку 18.01.2012 р. Зам. № 7/01-2012.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60 × 84/16. Тир. – 100.

Видавничий центр Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.